

**MTA Law Working Papers
2023/9**

**Az emberi élet és méltóság jogi és erkölcsi összefüggései
a terrorista cselekmények kapcsán**

Demjén Anna

ISSN 2064-4515

http://jog.tk.mta.hu/mta_lwp

Társadalomtudományi Kutatóközpont – MTA Kiválósági Kutatóhely

Eötvös Loránd Kutatási Hálózat

Centre for Social Sciences – MTA Centre of Excellence

Eötvös Loránd Research Network

Demjén Anna

Az emberi élet és méltóság jogi és erkölcsi összefüggései a terrorista cselekmények kapcsán

A terroristák és a jogállamok közötti „kapcsolat” a kétezres évek elejétől kezdődően izgalmas morális kérdéseket vet föl, különösen az emberi életnek és méltóságnak a második világháború borzalmait követő kihangsúlyozása és jogi körülbástyázása vonatkozásában. Az emberi élet a nyugati társadalmi-kulturális közegben különleges védendő értékévé vált és számos speciális alapjogot kapcsoltak hozzá, mint például az emberi méltósághoz való jog védelmét. Az emberi méltóság olyan védendő érték, amelynek pontos meghatározása lehetetlen, a különböző szuverén entitások által megalkotott jogi dokumentumok is legfeljebb körülírni képesek, ezért a jogállamok mindenkori törekvése arra irányul, hogy a legalapvetőbb megsértését jelentő cselekményeket megtiltsák (a halálbüntetés, a kínzás, az embertelen, megalázó bánásmód és büntetés tilalma). Az élet elvétele és az emberi méltóság megsértése csupán rendkívül kivételes esetekben, elméleti síkon jellemzően a jog uralmán kívüli területekre és állapotokra helyezve történhet. Természetesen az egyének testi-lelki integritása és a jogegyenlőség rendkívül széles skálán értelmezhető, azonban bizonyos alapvető sérelmük azonnal szembetűnik. Gondoljunk például a guantánamói fogolytáborra, melynek felszámolására irányuló törekvések még a Biden-korszakban is többször felmerültek, de néhány fogoly időről-időre megejtett szabadon bocsátásánál jelentősebb lépés évek óta nem történt az ügy érdekében.¹

A fogolytábor létrehozását és az ehhez hasonló intézkedéseket alapvetően a Bush-kormány által meghirdetett „terrorizmus elleni háború” ideológiájának kidolgozása² tette és teszi lehetővé, és a mai napig számos vitát generálnak az emberi élet és méltóság védelmével történő szükségképpen erőteljes szembenállásuk miatt. A Bush-kormány által kialakított álláspont szerint a terrorizmus elleni háború nem számít a genfi egyezmények szerinti ún. nemzetközi fegyveres konfliktusnak, sem pedig ún. nem nemzetközi fegyveres konfliktusnak,³ többek között azért, mert területileg nem határozható meg egy vagy több állam, amellyel fennállna, illetve azért sem, mert azok a szervezetek, amelyekkel fennáll (például az Al-Kaida), nem részesei a genfi egyezményeknek. Ezenkívül a terroristákat, tehát a fegyveres összecsapásokban érintett „ellenfelet” nem tekinti sem katonáknak (fegyveres erőknak, harcosoknak stb.), sem civileknek, hanem olyan törvénytelen harcosokként definiálja őket, akik bármikor megtámadhatók és határozatlan ideig fogva tarthatók tárgyalás nélkül. Az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága 2006-ban a *Hamdan v. Rumsfeld* ügyben megállapította,

¹ *Biden Can Close the Extrajudicial Prison at Guantanamo*. In *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2023/04/29/opinion/guantanamo-bay-prison-biden.html> (Utolsó letöltés időpontja: 2023.07.01.)

² A Bush-kormány terrorizmussal kapcsolatos kommunikációjára bővebben ld. Metz Rudolf: *A kis-nagy ember: George W. Bush és a 9/11-es terrortámadás*. In Körösnéyi András (szerk.): *Viharban kormányozni: Politikai vezetők válsághelyzetekben*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet, 2017. különösen 220-222.

³ A klasszikus nemzetközi jogban a hadijogi szabályok alkalmazása a hadiállapot beálltához kötődött, ám ha az érintett, összetűzésben álló felek valamely szubjektív oknál fogva nem ismerték el ezt, a szabályok sem voltak alkalmazhatók. Ezt változtatták meg az 1949. évi genfi egyezmények, melyek már azt vizsgálták, hogy történt-e az államok között tényleges fegyveres összetűzés, és amennyiben igen, rögtön alkalmazhatóvá váltak a nemzetközi jog humanitárius szabályai.

hogy a guantánamói fogvatartottak feletti bírósági eljárásra felállított katonai bizottságok megsértették az amerikai Egységes Katonai Igazságszolgáltatási Kódexet (UCMJ) és a genfi egyezményeket is, továbbá kimondta, hogy minden fegyveres konfliktus esetében vizsgálendő, hogy az nemzetközi fegyveres összecsapás-e, s ha nem az, akkor a genfi egyezmények hatálya alá tartozó nem nemzetközi konfliktusnak számít.⁴

Az Obama-adminisztráció óta az Egyesült Államok kerüli ezt a fajta háborús retorikát a terrorizmussal kapcsolatban. A jogi háttér egyértelműbbé tétele azonban korántsem jelenti azt, hogy ma már világos keretei volnának a terrorizmussal összefüggő eljárásoknak, vagy hogy megnyugtató konszenzus alakult volna ki a terroristák és potenciális áldozataik emberi élethez és méltósághoz való jogainak kérdésében. Épp ellenkezőleg. Az emberi élet jogi fogalmának kiszélesítésére irányuló törekvések, illetve a különböző katonai műveletek során alkalmazott technológiai újítások (a mesterséges intelligenciára bízott döntések lehetőségétől a távvezérlésű harci eszközök bevetéséig) csak tovább duzzasztják a jog és az erkölcs találkozásából eredő morális dilemmák amúgy is végtelennek tűnő tengerét.⁵

9/11 és az európai reakciók

2001. szeptember 11-e után több európai államot kezdett foglalkoztatni az a gondolat, hogy a New York-i Kereskedelmi Világszervezet ikertornyai elleni támadáshoz hasonló merénylet áldozatává válhat.⁶ A cselekményt követő korszak általános feszültségét jól szemlélteti, hogy egy eltérített frankfurti kisrepülőgép esete 2003. január 5-én sokak számára megidézte az Amerikai Egyesült Államokból közvetített és azóta kitörölhetetlenül beléjük vésődött felvételeket, amelyek az égő tornyokról készültek.⁷ A németországi incidens alkalmával viszont a rendőrség – a hadsereg légijerének közreműködésével – megállapította, hogy az adott repülőgépet irányító személy nem terrorista, hanem értelmileg sérült. A frankfurti esemény következtében a német kormány már 2004 januárjában javaslatot tett egy szövetségi légiközlekedés-védelmi törvény megalkotására. Ennek folyományaként Németországban a parlament 2005-ben megszavazta a légtérbiztonsági törvény első változatát,⁸ amelynek egyes rendelkezéseit a Német Szövetségi Alkotmánybíróság 2006. február 15-i döntésével alaptörvényellenesnek nyilvánította.⁹

⁴ Hamdan v. Rumsfeld, 548 U.S. 557 (2006) <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/548/557> (Utolsó letöltés időpontja: 2023.07.01.)

⁵ A mesterséges intelligencia hadászati alkalmazásával kapcsolatos problémákról (mesterséges intelligenciával felruházott autonóm halálos fegyverek önálló harctéri cselekvéseinek megítélése stb.) bővebben ld. Négyesi Imre alezredes: *A mesterséges intelligencia katonai felhasználásának társadalmi kérdései*. In Honvédségi Szemle, 2021/1.

⁶ *Was geschieht mit einem Flugzeug, das in die Hand von Terroristen gerät?* In Das Erste, <http://www.daserste.de/unterhaltung/film/terror-ihr-urteil/luftsicherheitsgesetz100.html> (Utolsó letöltés időpontja: 2023.07.01.)

⁷ Nina Naske – Georg Nolte: „Aerial Security Law”: Case No. 1. BvR. 357/05. 115. BVerfGE 118. In American Journal of International Law 2007/2. 466–471., <https://www.jstor.org/stable/4492902> (Utolsó letöltés időpontja: 2023.07.01.)

⁸ BGBl. I, S. 78 (LuftSiG, 2005. január 11-i időállapot) https://bgbl.de/xaver/bgbl/start.xav?startbk=Bundesanzeiger_BGBl&jumpTo=bgbl105s0078.pdf (Utolsó letöltés időpontja: 2023.07.01.)

⁹ 1 BvR 357/05 – Rn. (1–156) http://www.bverfg.de/e/rs20060215_1bvr035705.html (Utolsó letöltés időpontja: 2023.07.01.)

A német alkotmánybírósági normakontroll-eljárás tárgya a légtérbiztonsági törvény 14. § (3) bekezdése volt, amely megengedte a német haderő bevetését a tartományi rendőrségek támogatására, amennyiben egy meghatározott légi esemény során a német alaptörvény 35. cikkének (2) bekezdése által meghatározott „különösen súlyos szerencsétlenség” (*einem besonders schweren Unglücksfall*)¹⁰ bekövetkezése valószínűsíthető. A német alaptörvény kimondja, hogy tartományon belüli vészhelyzet esetén a haderő bevetéséről a szövetségi védelmi miniszter, tartományokon átnyúló vészhelyzet esetén pedig a szövetségi kormány a tartományokkal közösen dönt (idő szűkében a döntést a védelmi miniszter a belügyminiszterrel egyetértésben hozza meg).¹¹ A légtérbiztonsági törvény kifogásolt rendelkezése kimondja, hogy ha az eltérített repülőt a *Bundeswehr* fegyveres erői megvizsgálták, és e vizsgálat után sikertelennek bizonyult az átirányítása, további intézkedésként alkalmazható a repülő leszorítása, leszállásra kényszerítése, a fegyveres erők alkalmazásával fenyegetés, illetve a figyelmeztető lövések leadása. Közvetlen fegyveres erők alkalmazására csak ezek után kerülhet sor, amennyiben még mindig fennáll a különösen súlyos szerencsétlenség bekövetkeztének reális veszélye, illetve amennyiben a körülmények arra utalnak, hogy a repülőt emberi élet ellen kívánják bevetni, ennek közvetlen veszélye áll fenn, s ennek elhárítására egyedül a fegyveres erők lehet alkalmas eszköz. Fegyveres erők elrendelésére kizárólag a szövetségi védelmi miniszter jogosult.

A törvénnyel számos problémája akadt az alkotmánybíróságnak, de alapvetően az embernek mint jogalanyának az állam által tárgyként vagy alanyként történő megközelítése jelentette az érvelés középpontját. A legsúlyosabb hiba, hogy a légtérbiztonsági törvény nincsen tekintettel az egyének egyenlő és oszthatatlan emberi méltóságára, amikor az állami hatalom eszközével önkényesen előre dönt a lehetséges áldozatokról. Ezenkívül az is problémákat vet föl, hogy a *Grundgesetz* 87/A. cikkének (1) bekezdése alapján a szövetségi fegyveres erők felállításának célja a védelem, más célra kifejezett alaptörvényi felhatalmazással vethetők csak be. A 35. cikk szerinti különösen súlyos szerencsétlenség esetén is mindössze „segítségnyújtásról” és „támogatásról” lehet szó. A német alkotmánybíróság a szóhasználat miatt fönntartja azt, hogy a helyzet kezelése alapvetően a tartományi hatóságok hatáskörében marad, ezért az ilyenkor alkalmazható eszközöket is nekik kell meghatározni. Az eszközök meghatározásánál pedig kiemelendő, hogy a fegyveres erők ilyenkor kvázi rendőrségként állnak rendelkezésre, ezért jogkörüknek és alkalmazható eszközeiknek is e keretek közt kell maradnia.¹² A légtérbiztonsági törvény sértette továbbá a *Grundgesetz* 35. cikkének (3) bekezdése szerinti eljárási előírást is, hiszen kimondta, hogy a védelmi miniszter (sürgős esetben a belügyminiszterrel egyetértésben) határozhat a kérdésben, pedig ahogyan azt már említettük, a német alaptörvény alapján több tartományt érintő vészhelyzet esetében csak a szövetségi kormány jogosult dönteni.¹³

Az alkotmánybíróság szerint az sem számít az érvelés során, hogy a repülőn tartózkodók kilátástalan helyzetbe kerülnek; hogy az életük felett már nem képesek önállóan, vagyis másoktól, az elkövetőktől függetlenül rendelkezni; hiszen az, hogy a terroristák tárgyként kezelik a repülőgép személyzetét és utasait, egyáltalán nem jogosítja fel az államot, hogy

¹⁰ Gg. Art 35. (2)

¹¹ Horváth András: *A német Alkotmánybíróság a légtérbiztonsági törvényről*. In *Fundamentum* 2006/1. (Bioetika és jog). 133.

¹² I. m. 134.

¹³ Uo.

hasonló gondolatmenet mentén tegye jogfosztottá őket.¹⁴ A Németországban kialakult közéleti és jogi közbeszédben fölmerültek olyan típusú érvek, amelyek azt hangsúlyozták, hogy a repülőgép fedélzetére lépők e magatartással hallgatólagosan elfogadják azt, hogy a törvényben meghatározott esetben a járművet a hadsereg segítségével kilőjék. A német alkotmánybírák teljesen életellenesnek tartották e megközelítést, így elvetették; hasonlóképp azon érvcsoporthoz, amely a repülőgépen tartózkodókat egy fikcióval eleve halálra ítéltként kezelte volna. Az állam intézményvédelmi kötelezettsége jelen jogtárgy (az emberi élet és méltóság) védelme esetében azt jelenti, hogy az emberi méltóságot a várható élettartamra tekintet nélkül kell védenie. Ezúttal is előkerül tehát az állampolgárok alanyként vagy tárgyként történő figyelembevételének problémája.¹⁵ Külön kiemelendő, hogy a speciális helyzetre jellemző rendkívül bizonytalan körülmények teljességgel lehetetlenné teszik a fedélzeten tartózkodó személyek várható élettartamának ésszerű becslését, illetve hogy az állam életvédelmi kötelezettsége e személyekre is éppúgy kiterjed, mint a földön tartózkodókéra.

A német alkotmánybíróság ezügyben főként az indítvány benyújtói között lévő pilóta érvelésére (a teljes helyzetértékelés lehetetlensége – még jó látási viszonyok között is –; a fedélzeten zajló események kedvező irányba fordulásának lehetősége; a földön és a fedélzeten vagy a levegőben tartózkodó illetékesek elégtelen, akadozó, nehézkes kommunikációjában, az összetett, többfokozatú döntéshozatalban és az időnyomásban rejlő veszélyek; ebből következően az eltúlzott válaszok gyakorisága)¹⁶ támaszkodva hivatkozott az általános tapasztalatokra, amelyek alapján arra jutott, hogy ilyen bizonytalan körülmények között ártatlan emberi életet feláldozni teljesen elképzelhetetlen.¹⁷ Egy másik érv szerint az utasok és a személyzet a gép eltérítésének pillanatában egy fegyver részeivé váltak, amely megállapítás már konkrétan kifejezi az alaptörvény-ellenes eltárgyasítást. Az állam az említett életvédelmi cél elérésének érdekében sem választhat olyan eszközöket, amelyek alkotmányellenesek, így nem alkothatja meg jogszerűen a fegyverként kezelés eltárgyasító fikcióját.¹⁸

Hasonlóképp elutasították az alkotmánybírák azt az érvet is, amely szerint az egyéneknek valamiféle kötelezettségük lenne arra, hogy életüket áldozzák az állam (vagy az embertársaik) esetleges megmentése érdekében. Ilyen kötelezettségnek a léte eleve kérdéses, egészen bizonyosan nem létezik azonban a törvény által szabályozni kívánt légi incidens esetében.¹⁹ Ugyanakkor, amennyiben egy repülő fedélzetén csak olyanok tartózkodnak, akik a járművet fegyverként kívánják használni, már alkotmányos aggályok nélkül alkalmazható lenne a hivatkozott törvényi rendelkezés, hiszen az elkövetők a német alkotmánybírák érvelése alapján éppen ezáltal nyerik el a felelős alanyként (tehát nem pusztán tárgyként) történő kezelést az állam részéről.²⁰ A törvényi rendelkezések ez esetben a bizonytalan körülményeket is minimálisra redukálják, hiszen az elkövetőknek lehetőségükben áll bármikor tisztázni magukat vagy elállni a szándékuktól. Amennyiben ez nem történik meg, akkor a törvény szerint a repülő kilövése egy teljesen alkalmas, szükséges és arányos eszköz a szerencsétlenség megelőzésére –

¹⁴ Uo.

¹⁵ Naske – Nolte i. m. 468.

¹⁶ Horváth i. m. 134.

¹⁷ Naske – Nolte i. m. 468.

¹⁸ Horváth i. m. 135.

¹⁹ Naske – Nolte i. m. 468.

²⁰ 1 BvR 357/05 – Rn. 121

feltéve, hogy a lezuhanó gép darabjai nem okoznak kárt a területen tartózkodó emberekben.²¹

Az alkotmánybíróság érveléséből tehát látható, mennyire aggályos volna, ha az utasok és a személyzet mások potenciális megmentésének érdekében az állam szemében is pusztá tárgyá válnának – mint ahogyan a terroristák szemében már eleve azok –, a konkrét eset kapcsán tehát megállapítható, hogy hibás felfogás a terroristák gondolatmenetét követni az intézkedések meghozatalakor. Hasonlóképpen hibás az az egyszerű következtetés, hogy az állam lenne felelős egy terroristacselekmény folytán szükségessé váló beavatkozás során életüket veszített civil áldozatok haláláért, pedig ez az érvelés (kimondva, vagy a háttérben húzódó elgondolás mentén, kimondatlanul) az orosz Dubrovka Színház elleni merénylet esetében a kormányzati erők által bevetett altatógáz-technikával kapcsolatban is gyakran megjelent bírálatként.²² Hasonlóan közismert érvelés az is, hogy a légtérbiztonsági törvényhez hasonló jogalkotási termékek legfőbb „hibája”, hogy a terroristákat ártatlan egyének felhasználására „ösztönzik”. Erre épített a korábban már említett *war on terrorism* ideológiája is, amely a háborús gondolkodást életbe léptetve behozta az érvelésbe a szükségszerű áldozatok fogalmát (mint a terrorizmus elleni harc nélkülözhetetlen elemét). Ez a megközelítés – ti. amelyik az állam megelőző-védekező jogalkotását jelöli meg egyes konkrét terrorista cselekmények során alkalmazott módszerek katalizátoraként – azonban egy alapvetően kifordított gondolatmenet, s az általa fölvetett legtöbb probléma a gyakorlatban megoldható a demokratikus jogrendszerek által biztosított békés, törvényes eszközök és módszerek segítségével.

A német *Grundgesetz* (és a legtöbb európai alkotmány) emberképe az állam kötelességévé és feladatává teszi az emberi élet és az ahhoz kapcsolódó méltóság általános tiszteletben tartását és védelmét.²³ Ennek alapján az állampolgár jogos igénye az állam felé, hogy őt mint embert, ne pedig mint számadatot kezeljék; illetve (a különleges jogrend életbe léptetésének lehetőségével élve) az ő életét veszélyeztető helyzetben a védelmében lépjenek fel az élethez fűződő jogát megsértő vagy tiszteletben nem tartó egyénnel (bármely állam polgárával) szemben. Ilyen, jogon kívüli állapotban a vétlen alanyi kör védelmének érdekében a tettesekkel szemben az emberi élet elvétele is megengedett. Az efféle helyzetek „kialakítása” azonban kizárólag esetről-esetre lehetséges, előre meghatározott, szigorú feltételek egyidejű támasztásával.

E helyzetet még jobban körülírja a magyar alkotmánybíróságnak a halálbüntetés eltörlését kimondó 23/1990. (X. 31.) AB határozata, amelyben a jogos védelem (és hasonlóképp a végszükség vagy előljáró parancsának való engedelmeskedés) intézményére történő szükségszerű kitekintés során Sólyom László párhuzamos indokolása kifejti, hogy az állam büntetőhatalma egyben korlátozza is az egyéneket; tehát kizárólag ott és akkor léphetnek fel egyének a saját alapjogaik (például az életük és az emberi méltóságuk) védelmében, ahol és amikor az állam szervei nincsenek jelen, hogy biztosítsák a jognak megfelelő állapotot. Ilyen esetben viszont (jogos védelmi helyzetben) „a jog nem az

²¹ Horváth i. m. 135.

²² *Russian Officials to Face Suit over Theater Hostage Incident*. In Radio Free Europe Radio Liberty, <https://www.rferl.org/a/1072213.html> (Utolsó letöltés időpontja: 2023.07.01.)

²³ Bővebben az emberkép fogalmához ld. Zakariás Kinga Rita: *Az emberkép-formula. Az egyén és közösség viszonyának értelmezése a német és magyar alkotmánybírósági gyakorlatban*. In *Iustum Æquum Salutare* 2015/4. 119–138.

élettől való megfosztás jogszerűségét ismeri el, hanem annak a szituációnak jogon kívülségét, amelyben a támadás és elhárítása lezajlott”.²⁴

A légi hadviselés modern korszaka: drónok harca

A pilóta nélküli légi járművek (*unmanned aerial vehicles*, UAV), vagy ismertebb nevükön: drónok olyan légi járművek, amelyek irányítása távolról, földi irányító állomásról történik, műholddal, rádiójelekkel, vagy interneten keresztül. A kereskedelmi használaton túl hírszerzésre, megfigyelésre, célpontok azonosításra és felderítésre alkalmazzák őket, de olykor lőszereket is szállítanak velük. Méretük az egészen apró, néhány kilogrammos járművektől a több száz kilogrammos tömegű gépekig terjedhet, ennek megfelelően változatos területeken és célok érdekében lehet bevetni őket. A pilóta és felszerelésének súlyát megspórolni (sőt, teljes összetett műveleteket egy hátizsák tömegének megfelelő eszközzel végrehajtani) csak a legalapvetőbb előnye egy ilyen szerkezetnek. Ezenkívül gyakorlatilag emberi erőforrás kockáztatása nélkül képes kémtevékenységet végezni veszélyes területeken, vagy elérhetetlennek tűnő földi célpontokat megsemmisíteni, illetve amennyiben az üzemanyagot megfelelően pótolják, pihenőt sem kell tartania a küldetések alatt vagy két misszió közt.

E nyilvánvaló előnyök kiaknázására természetesen kifejezetten hadászati célokra is fejlesztenek pilóta nélküli légi harci járműveket (*unmanned combat aerial vehicles*,UCAV), melyeket általában felfegyvereznek, és harctéri hírszerzésre, illetve közvetlen támadásokra alkalmaznak. Legtöbbször valós idejű emberi irányítás alatt állnak, de eltérő keretek között bizonyos fokú autonómiával is felruházhatók. A *Switchblade* („rugós kés”) fantáziánévvel ellátott katonai drón-sorozat gépei például rendkívül kis helyen is elférnek és beprogramozhatóak célpontok automatikus felismerésére és megsemmisítésére. Ezeket a drónokat kamikaze vagy öngyilkos drónoknak is nevezi a köznyelv és akkor váltak széles körben ismertté, amikor az Egyesült Államok az ukrán-orosz konfliktus kezdete után nem sokkal száz ilyen járművet ajánlott fel a könnyű használhatósága és nagyfokú hatékonysága miatt az ukránok segítségére.²⁵ Kiemelendő, hogy néhány ilyen kisebb drón egy felfegyverzett repülőgép bevetéséhez szükséges anyagi erőforrásnak a töredékéből képes ugyanolyan mértékű károkat okozni az ellenséges földi célpontban, például bázisokban vagy harci járművekben. A dróntechnológia hadászati felhasználását ellenzők leginkább az ilyen előre programozott gépek „autonómiájából” fakadó kudarcokat szokták kihangsúlyozni,²⁶ míg mások mellett érvelnek, hogy semmilyen más módon nem volna elérhető hasonló hatékonyság a terrorizmus elleni háborúban. A választás e két eset között hamis lehetőség abban az értelemben, hogy mindkét helyzetben eleve feltételezett a terrorizmust megelőző csapások szükségessége. Emellett természetesen komoly jogbiztonsági problémát jelent az is, hogy egyes államok úgy képesek a drónok által kvázi katonai műveleteket végrehajtani más államok területén,

²⁴ 23/1990. (X. 31.) AB határozat a halálbüntetés alkotmányellenességéről

²⁵ Phil Stewart – Idrees Ali: *U. S. Training Small Number of Ukrainians on Switchblade Drones – Defense Official*. In Reuters, <https://www.reuters.com/world/us/us-training-small-number-ukrainians-switchblade-drones-defense-official-2022-04-06> (Utolsó letöltés időpontja: 2023.07.01.)

²⁶ 2010-ben több tucat civil afgánt öltek meg, illetve nőket és gyermekeket is megsebesítettek egy félresikerült dróntámadás során. Karin Brulliard: *Drone Operators Blamed in Airstrike That Killed Afghan Civilians in February*. In The Washington Post, <https://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/05/29/AR2010052901390.html> (Utolsó letöltés időpontja: 2023.07.01.)

hogy hivatalosan nem állnak hadban egymással,²⁷ illetve az is, hogy az ilyen akciók esetében jóval nagyobb esélye van annak, hogy szemtanúk nélkül, átláthatatlan módon és eredménnyel menjenek végbe.

A drónok használata tehát több szempontból is forradalmasította a légi hadviselést. Az élő pilóta hiányában nem kell többé mérlegre tenni egy jól képzett katona életét, amikor egy-egy beavatkozásról kell dönteni, az a távolság azonban, amelyet a célzó és célpont között az új technológia teremtett, ha lehet még tovább nehezíti a pontos helyzetértékelést bizonyos akcióknál. Az ilyen járművek irányítói nem mindig látnak rá a művelet helyszínére, olykor rossz minőségű vagy nem kielégítő sáv szélesség esetén nagy késéssel érkező műholdas felvételekre, megzavarható GPS jelekre és helyszíni hírszerzők állításaira tudnak csak támaszkodni, tehát a hagyományos légi csapásokhoz képest sokkal inkább kiszolgáltatottak a távoli megerősítő információknak és a technológiának, vagyis a hatékonyságukhoz kiemelten fontos a rendkívül gyors és akadálymentes kommunikáció lehetősége, ami gyakran nem adott. Ezeknek az érveknek pedig mind számításba kell kerülniük, amikor emberéletekről dönt a hatalom, különösen, ha nem egy terrorista-akció alatt, hanem úgynevezett megelőző csapás keretében történik mindez.

A drónhadviselés mára a terrorizmus elleni egyik legfontosabb eszközzé vált, hiszen lehetővé teszi akár a szervezeti hierarchia igen magas fokán álló, többnyire Pakisztán, Jemen, Szomália és más, instabil muszlim országok elszigetelt részein rejtőzködő terroristák felderítését, és minimális kockázatok melletti likvidálását viszonylag alacsony költségek árán. Ezekben a területeken rendkívül nehéz volna az adott állam támogatásával elfogni és törvényes úton felelősségre vonni a terroristákat, ezért például a terrorizmus elleni harc éllovasa, az USA számára egész egyszerűen kifizetődőbb lett távirányítással embereket ölni, mint razziákat szervezni.²⁸ Ezért is érvelnek amellett, hogy a drónokkal történő beavatkozás kevésbé sérti egy adott állam szuverenitását, mint amerikai katonákat küldeni a területre. A drónhadviselés átalakította a terrorista szervezetek működését is: kénytelenek sokkal jobban rejtőzködni, illetve kevésbé centralizáltan működni. Ugyanakkor a dróntechnológiát ők is használhatják, sőt, használják is, és célzottan ölhetnek meg vele vezető politikusokat és befolyásos személyeket, tehát az életekkel vívott számháborút önmagában nem állította meg a technológiai fejlődés sem, hiába módosult az „emberélet emberélettel szemben” alapvető képlete oly módon, hogy az egyik oldalon aktuálisan csupán egy eszköz van jelen az ember helyett. Néhányan amellett érvelnek, hogy a dróntechnológia alapvetően az Iszlám Állam (ISIS) ellen dolgozott, hiszen jelentős számú vezetőt veszítettek el általa,²⁹ de azon túl, hogy a „számháborús” megközelítés morálisan nehezen igazolható, megemlíthető még az is, hogy a terroristáknak korántsem kell ügyelniük a technológia magas szintre fejlesztésére és a precíz kivitelezésre, mint az emberi élet és méltóság elmélete által „sarokba szorított” nemzeteknek.

Ahogy Gesztei Lászlónak a témában írt PhD-értekezése is rámutat, a drónháború korszakában a jogi és morális kérdések helyét egyre inkább átvették a mennyiségi és

²⁷ *Drónok: nemzetközi vitát sürgetnek szakértők és képviselők.* <https://www.europarl.europa.eu/news/hu/headlines/world/20130426STO07642/dronok-nemzetkozi-vitat-surgetnek-szakertok-es-kepviselok> (Utolsó letöltés időpontja: 2023.07.01.)

²⁸ Daniel L. Byman: *Why Drones Work: The Case for Washington's Weapon of Choice.* In Brookings, <https://www.brookings.edu/articles/why-drones-work-the-case-for-washingtons-weapon-of-choice> (Utolsó letöltés időpontja: 2023.07.01.)

²⁹ Serbakov Márton Tibor: *A terroristák drónhasználata.* In Nemzetbiztonsági Szemle, 2019/4. 35.

hatékonysági elemzések.³⁰ Ahogyan ő fogalmaz: „A terror elleni háború, illetve a terrorizmus elleni küzdelem különféle hadszínterein végrehajtott drónok általi precíziós légicsapások során életüket vesztett ténylegesen harcoló félként (*combatant*) azonosítható személyek és a civil (*non combatant*) veszteségek számának pontos meghatározása a témát övező »kommunikációs hadviselés« következtében lehetetlen.” E kommunikációs hadviselés alatt pedig egészen egyszerűen azt kell érteni, hogy a civil áldozatokat és azok számát a hadsereg, a kormány, a civil szervezetek és egyéb felmérést végző csoportok aszerint definiálják és összesítik, hogy politikai, gazdasági vagy egyéb érdekeik a drónháború hatékonyságának, vagy éppen egyenesen az ellenhatékonyságának igazolását kívánják-e meg. Egyes elemzések szerint 22 és 48 ezer közötti civil áldozata lehet az Egyesült Államok által 2001. szeptember 11. óta végrehajtott dróntámadásoknak.³¹

A jövőben ez a moralitást nélkülöző tendencia még erősödhet is, amennyiben a civil áldozatok mennyiségéről már nem csak ember, hanem mesterséges intelligencia is dönthet majd. Egyelőre még emberi jóváhagyás szükséges az egyes műveletek kivitelezéséhez, de a jövőben lehet, hogy nem is lesz cél, hogy az életek közti választás pszichés terhére az egyénre helyezték; elképzelhető, hogy mesterséges intelligencia vállalja majd a felelősséget, az azt bevető államok pedig a kártérítési jog szabályainak analógiájára viselik az átszámított emberéletek jelentette anyagi terheket. A különböző mesterséges intelligenciák azonban még igencsak gyerekcipőben járnak az erkölcs kérdésében. Ennek szemléletes példáját adják a különböző morális dilemmák eldöntésére trenírozott programok, melyeknek a népszerű ChatGPT program az alapja. A problémák forrását jelenti többek közt, hogy az efféle mesterséges intelligenciák gyakran felhasználják az interneten terjedő téves információkat vagy álhíreket, illetve többször előfordul, hogy bizonyos társadalmi csoportokat kirekesztő módon érvelnek.³² Nem meglepő tehát, hogy a ChatGPT mechanizmusra építő GPTrolley alkalmazás is meglehetősen döntéseket és érveket tár elénk az ún. villamos probléma különböző, általunk megadható eseteivel kapcsolatban.³³ A technológia tehát e tekintetben még érezhetően erős fejlesztésre szorul, ezért a mesterséges intelligencia morális érzékét kissé háttérbe helyezve tekintsük át, hogy reálisan milyen lehetőségei vannak napjainkban egy jogállamnak a terrorista cselekmények által jelentett kihívásokkal szemben. Hiszen sem a helyszíntől való térbeli távolság, sem a döntéshozatal átruházása (a döntéstől való pszichés eltávolodás) nem nyit új dimenziókat az emberi életek feletti döntés alapszituációjában.

A halál újraelosztásával kapcsolatos morális dilemma megközelítési lehetőségei

³⁰ Gesztei László: *A terrorizmus elleni küzdelem egyes jogi kérdései*. (PhD értekezés) <https://ajk.pte.hu/sites/ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/gesztei-laszlo/gesztei-laszlo-vedes-ertekezes.pdf> (Utolsó letöltés időpontja: 2023.07.01.) különösen 104–107.

³¹ *US Airstrikes Killed at Least 22,000 Civilians Since 9/11, Analysis Finds*. In The Guardian, <https://www.theguardian.com/global-development/2021/sep/07/us-airstrikes-killed-at-least-22000-civilians-since-911-analysis-finds> (Utolsó letöltés időpontja: 2023.07.01.)

³² Ido Vock: *ChatGPT Proves That AI Still Has a Racism Problem*. In Quickfire, <https://www.newstatesman.com/quickfire/2022/12/chatgpt-shows-ai-racism-problem> (Utolsó letöltés időpontja: 2023.07.01.)

³³ A villamos probléma egy etikai gondolkísérlet, amelyben egy fiktív szituáció külső szemlélőjeként lehetőségünk van dönteni emberéletek közt. (Alapesetben lehetőségünk van öt embert megmenteni attól, hogy elüsse őket a villamos, amennyiben a síneket átváltjuk, ezáltal feláldozva a másik sínpáron fekvő egyetlen embert.)

A magyar alkotmánybíróság halálbüntetéséről szóló, korábban már említett határozata helyesen mutat rá, hogy ezekben a jogon kívüli szürke zónákban „életek közötti választásról van szó, »a halál újraelosztásáról«, mert a megtámadott élete csak a támadó élete árán maradhat meg. A halált azonban a jog nem oszthatja el és nem oszthatja ki”.³⁴ Sólyom László érvelése alapján tehát a jog nem képes és nem jogosult a keletkezett helyzet eldöntésére: nem követelheti meg az élet elvételének túrését, de nem állapíthatja meg az élet elvételének jogosságát sem, hiszen ezáltal korlátozná az emberi élethez fűződő jogot. Az alkotmánybíró a természeti állapot ideiglenes „hatályba léptetésének” megoldását választja. Az emberéletek közti választás helyzetének megszűnte után azonban visszatér a jogállami rend állapota, amelyben már ismét csak azt vizsgálja a jog, amire hivatott: vagyis azt, hogy fennáll-e a jogos védelmi helyzet, jogszerű volt-e egyáltalán a választás *lehetőségével élni*. Sólyom László megoldása átvezet bennünket ahhoz a kérdéshez, hogy amennyiben a jog nem hivatott arra, hogy döntsön az emberéletek között, akkor milyen fajta érvek érdemesek még megfontolásra a terroristák cselekményeinek megítélése során.

Az erkölcsi kérdések jelenléte e témában akkor válik a legszembetűnőbbé, amikor a német légtérbiztonsági törvény rendelkezéseire is reflektálva 2015-ben a *Deutsches Theater* színpadán Ferdinand von Schirach német rendező *Terror* címmel színdarab formájában is megjeleníti az emberéletek közti választás dilemmáját. A színdarab keretében a nézőknek lehetőségük adódik az utasszállító repülőt és utasait lelövő Lars Koch vadászpilóta elítélésére, illetve felmentésére is.³⁵ A különböző államok színházaiban (hazánkban a Katona József Színházban) bemutatott előadások végén lezajló szavazások eredményeit egy interaktív honlapon összesítették, amelyből érdekes következtetések vonhatók le egyes nemzetek értékítéletére (Japánban például 23-ból 15 előadáson elítélték a főszereplőt, amiben talán az is szerepet játszik, hogy az illető a katonai feletteseinek parancsát megtagadva cselekszik; míg az Egyesült Államok, Európa, de még Afrika és Ausztrália területén is az előadások többsége után végül felmentették a pilótát: Magyarországon például 101 előadásból 100 alkalommal így történt).³⁶ Ugyanakkor az eltérő eredmények (összesen a szavazók 63%-a mentette fel a pilótát)³⁷ azt is megmutatják, hogy a kérdésre az erkölcsi szempontok szerint nem adható egyetlen helyes válasz, vagy másképp fogalmazva: nincsen jó döntés.³⁸

³⁴ 23/1990. (X. 31.) AB határozat a halálbüntetés alkotmányellenességéről

³⁵ „A Lufthansa Berlin és München között közlekedő utasszállítóját eltéríti és egy teltházas stadion felé kormányozza egy terrorista. Lars Koch vadászpilótának döntenie kell: lelője-e a repülőgépet a fedélzetén 164 emberrel, hogy megmentse a stadionbeli hetvenezret. Döntéséről néhány héttel később a bíróságon ad számot.” Bővebben ld. Ferdinand von Schirach *Terror* c. darabjának leírása a Katona József Színház honlapján, <http://katonajozsefszinhaz.hu/eloadasok/bemutato/6-eloadasok/repertoar/42607-terror-sp-730039801> (Utolsó letöltés időpontja: 2023.07.01.)

³⁶ Ferdinand von Schirach *Terror* c. darabját követő szavazások statisztikáit lásd a színdarab honlapján, https://terror.theater/cont/results_main/de (Utolsó letöltés időpontja: 2023.07.01.)

³⁷ Az adatok a színdarab honlapján megjelenített interaktív térképnek a kézirat lezárásakor aktuális állapotára hivatkoznak. A mindenkori legfrissebb adatokhoz ld. <https://terror.theater/map> (Utolsó letöltés időpontja: 2023.07.01.)

³⁸ Természetesen a valóságban a büntetőjogi ítéleteknek általában fontos háttérét képezi az egyéni és általános prevencióra való törekvés, így az, hogy a parancsot megtagadó és emberéletek felett önkényesen döntő katonai cselekedetét csak a „bűnös” vagy „nem bűnös” kategóriák mentén lehet megítélni, némileg félrevezető lehet a szavazás során. A lehetséges pontos ítéletről valószínűleg minden szavazó mást gondol, egyesek azért szavaznak a büntetésre, mert a jog uralmának feltétlen érvényesülésében hisznek, mások pedig a méltányos ítélet lehetőségét is beleérthetik a bűnösség megállapításának esetébe. Használhatóan a pilótát felmentők közt is akadhat olyan, aki a jog betű szerinti érvényesülését ellenzi, esetleg a helyzet tisztasága vagy a pontos büntetés ismerete hiányában nem mer elítélni álláspontra helyezkedni.

Az ilyen erkölcsi dilemmák kapcsán leggyakrabban a haszonelvű (utilitarista) és kötelességelvű (deontikus) erkölcsstanok érvrendszerének összecsapása figyelhető meg. A haszonelvűség és konzekvencializmus (a következmények mérlegelése) a „jó” meghatározatlan fogalma alapján minősít egyes cselekedeteket. Fő törekvése (Jeremy Bentham alapján) a világban lévő lehető legnagyobb jó, öröm, haszon elérése, ennél fogva ezen etika mentén nem képzelhető el olyan döntés, amely „senkinek sem jó”. A fenti szituációban például, ha nem lövi ki a gépet az őrnagy, akkor a 164 utas is valószínűsíthetően meghal, illetve a stadionban tartózkodók közt is hatalmas lesz az áldozatok száma. Haszonelvű érvrendszerünkben már a pusztán számszerűleg kedvezőbb kimenetel előidézéséért is meg kell tennünk, hogy kilőjük a repülőgépet az ártatlan áldozatokkal; még ez is jobb, mintha nem cselekednénk, hiszen azzal nem szűkítenénk a lehető legkevesebbre a szenvedést a világban.

Az ilyen típusú érvelésre jó példa a morálfilozófusok részéről gyakran idézett, William Styron *Sophie választ* című regénye által ihletett szemléltető eset. „Sophie-t két gyerekével Auschwitzba deportálják. Az érkezőket a vasúti rámpán egy SS-egyenruhás orvos osztja kétfelé (dr. Mengelének fogom nevezni őt): bal oldalra állítja azokat, akiknek az útja egyenest a gázkamrába vezet, jobb oldalra azokat, akiket munkára foghatónak ítél. A gyerekek kivétel nélkül a bal oldali csoportba kerülnek. Amikor Mengele elé kerül, Sophie kapkodva azt mondja: »Nem vagyunk zsidók. Buzgó katolikus vagyok.« »Akkor választhatsz. Ha megmondod, melyik gyerek menjen a többivel, a másikat megtarthatod.« Az ajánlat elviselhetetlen; »Ne kívánja, hogy én válasszak«, feleli Sophie. »Rendben, megy mindkettő a többivel.« Erre Sophie hirtelen mozdulattal ellöki magától a kislányát, és felkiált: »Őt vigye!«³⁹

A célelvű (teleológiai) és kötelességelvű (deontológiai) érvelési rendszer szintén a lehető legnagyobb jó elérésére tör, ám a cselekedetek helyességére fordítja a figyelmet. A két etika különbözősége, hogy míg a teleológiai megközelítés egyes cselekedetek „helyességét” (ami egyet jelent azzal, hogy lehető legnagyobb „jó” elérésére vezetnek) az összefüggésükben, összhatásukban kísérli meg értékelni; addig a sztoikus alapokra építkező deontológia szerint egy cselekmény „helyességét” önmagában, a következményeit figyelmen kívül hagyva kell megítélni (a „jó” tehát nem elsődleges a „helyeshez” képest). E megkülönböztetés alapján Sophie, Lars Koch őrnagy, vagy bármely érintett, amennyiben teleologikusan közelíti meg a problémát, az utasok lelövését, vagy az egyik gyermeke megtagadását választaná, hiszen az előrelátható következmények tekintetében ezzel éri el a legnagyobb jót (vagy a legkisebb rosszat).

A teleologikus érvelés legfőbb kritikája azonban éppen az, amit a német alkotmánybíróság érvelésében is olvashattunk: a következményeknek az előre mérlegelése igazából lehetetlen olyan pontossággal, amelyet az adott helyzetünkben a cselekvés megkívánna.⁴⁰ A 2001. szeptember 11-i merénylet során is megtörtént, hogy az

³⁹ Kis János: *A politika mint erkölcsi probléma*. Kalligram Kiadó, Budapest, 2017. 258–259.

⁴⁰ Felidézhetjük példaként az öreg földműves életfilozófiáját bemutató történetet is. Élt egyszer egy öreg földműves, aki a földjein sok-sok éven át dolgozott. Egy napon a lova megszökött. A szomszédai sajnálkoztak az esemény miatt. „Milyen balszerencse!” – mondták sajnálkozva, amire az öreg csak így válaszolt: „Majd meglátjuk.” A következő nap reggelén (mindenki meglepetésére) a ló visszatért, három vadló társaságában. „Milyen csodálatos!” – mondták a szomszédok, elbűvölve a történetektől. Az öreg válaszolt: „Majd meglátjuk.” Egy nappal később, a földműves fia megpróbálta az egyik vadlovat megülni. Az ledobta és a fiú eltörte a lábát. A szomszédok ismét eljöttek, hogy kifejezzék együttérzésüket, amiért megint balszerencse érte a családot. „Majd meglátjuk” – mondta az öreg földműves tisztelettudóan. A következő napon katonatisztek jöttek a faluba, hogy fiatalembereket toborozzanak a soraikba. Az öreg földműves fiát alkalmatlannak találták, köszönhetően a törött lábának. A szomszédok hátba veregették az

egyik eltérített gép nem a célpontba csapódott be, hanem lakatlan területen, a fedélzeten tartózkodók ellenállásának következtében (az életben maradásra tekintet nélkül lényeges érv ez).

A terroristák csapdájába esünk tehát, ha úgy fogalmazzuk meg a kérdést, hogy az az ártatlan áldozatok létszámának összemérését állítsa középpontba. Az erkölcsi érvelés szempontjából kiemelt jelentősége van ugyanis annak, hogy a terrorista bűncselekményt követ el, a törvények és a morál alól kivonja magát, amikor cselekszik, míg ha katonák ölnek ártatlanokat (hasonlóképp kivonva magukat a törvények alól), annak a közbizalomra nézve is súlyos következményei lehetnek – ezért sem engedheti meg magának az állam, hogy általános felhatalmazást adjon erre, illetve ezért is nagyon ambivalens a „megelőző csapás” bevett gyakorlata, amely a terrorizmus elleni háború elmélete nyomán alakult ki. A terrorizmus egyik legnagyobb sikereként lehetne elkönyvelni azt, ha az államoknak a polgárok védelmével kapcsolatos kötelességét közvetve vagy közvetlenül áttörhetővé tehetnék a cselekményeikkel.⁴¹ Azt nem is kell talán részletezni, hogy általában véve az „ártatlan áldozatok” és a „felelősséggel tartozó elkövetők” megkülönböztetése is jóval körülményesebb annál, mint hogy aki fegyvert vesz magához, az megszűnik civil lenni.

Az utilitarista „számháború” kikezdésére tehát alkalmas lehet a teleologikus etika érvelése, ugyanakkor azt is láthatjuk, hogy a következmények és az alanyok minőségének összehasonlítása – történjen bármely érzékletes és humanitárius köntösbe burkolva is – gyakorlatilag hasonló alapokon nyugszik.⁴² Végkövetkeztetéseként pedig megállapítható, hogy még a legmagasabb szintű technológia mellett sem áll hatalmunkban a körülmények és következmények száz százalékos biztosságú mérlegelése, így más megoldást kell keresnünk. A deontikus etika jöghoz hasonló, szabálykövetést előíró magatartási útmutatásaival el is érkeztünk arra a pontra, ahol a jog és az erkölcs területe a legszorosabban összekapcsolódik. Ez az etika (a nyugati világban legalábbis) feltételezi a zsidó-keresztény alapokon nyugvó, közös erkölcsi megérzésünket, amelynek alapján a természetjog megfogalmazásaihoz hasonló legitimitási alapon jelenti ki, írja elő, hogy mit és milyen indíttatásból cselekedjen az egyén (nem pedig azt, hogy konkrétan hogyan döntsön).

Jürgen Habermas a légtérbiztonsági törvény példájánál megállapítja, hogy az alkotmánybíróságnak a törvény meghatározott szakaszát kifogásoló szavaiban („amennyiben államilag egyoldalúan rendelkeznek életükről, úgy [...] a repülőgépek utasait megfosztják attól az értéküktől, amely az embert önmagáért megilleti”) „nem lehet nem meghallani a kanti kategorikus imperatívusz visszhangját”.⁴³ Az említett legalapvetőbb erkölcsi törvény egyik ismert megfogalmazásban: „Cselekedj úgy, hogy akaratod maximája mindenkor egyszersmind általános törvényhozás elvéként

öreg, hogy milyen szerencsés, hogy a fiát nem vitték el katonának. „Majd meglátjuk” – mindössze ennyit felelt az öreg...

⁴¹ Érdekes analógiával szolgálnak erre az önvezető autók által okozott esetleges balesetek, és az ezekkel kapcsolatos jogi felelősség megállapításának kérdéskörében született vizsgálatok, amelyek során az embereknek dönteniük kell arról, hogy adott esetben az önvezető autó milyen megoldást válasszon, az utast, vagy az akár szabályosan közlekedő gyalogost „ítélje-e halálra”. Pragmatikus megközelítésben nyilvánvaló, hogy semmilyen esetben sem megengedhető meg egy olyan termék létrehozása, amely adott esetben a benne ülők, a felhasználók életét részesíti hátrányban másokéval szemben.

⁴² A következőkhöz hasonló kérdések megfogalmazása jellemző: Mi van akkor, ha a repülő utasai közt van valaki, aki feltalálta a rák ellenszerét? Mi lenne akkor, ha a repülő egy börtönbe csapódna?

⁴³ Jürgen Habermas: *Az emberi méltóság fogalma és az emberi jogok realiztikus utópiája*. In Jürgen Habermas: *Esszé Európa alkotmányáról*. Atlantisz Kiadó, Budapest, 2012. 12.

érvényesülhessen.” Immanuel Kant szerint ez a szabály két értelemben is „törvénynek” tekinthető: egyfelől, jogi értelemben (azaz kötelez); másfelől pedig, olyan értelemben, ahogyan a természettudomány törvényei is törvények (determinál, az egyént magát is meghatározza). Ebből érezhető, hogy Habermas alapvetően erkölcsi érvelésében erőteljesen megjelenik annak bírálata is, hogy az állam általános felhatalmazást adott volna az utasszállító repülőök kilövésére; tehát nem egy különleges helyzet esetleges utólagos megítélésénél figyelembe veendő szempontrendszerre alkotott normát vagy alapelvet, mint amilyen mondjuk a jogos védelem intézménye. Habermasnak a Janus-arcú emberi jogokról értekező tanulmánya arra is rámutat, amit a fenti példán keresztül magunk is érezhetünk, hogy a megalkotott normáknak szükségképpen korlátozottak a lehetőségei, különféle kibúvókra szorulnak (például „a természeti állapot visszatérése”), míg a normák megfogalmazása mögötti morális háttér kimeríthetetlen. Ez a kettősség egyúttal az emberi méltóság alkalmazási körének kiterjesztéséhez is vezethet (Habermas egyetért azzal, hogy ez az egyre interdependensebb világtársadalomból fakadó morális kötelességünk)⁴⁴, vagy más megfogalmazásban, illetve felfogásban az említett fogalom indokolatlan kiüresítéséhez is hozzájárulhat.

Az erkölcsstan vonatkozó területei a szimmetrikus morális dilemmák esetében tulajdonképpen kimondják, hogy azok megoldhatatlanok; hiszen két adott és egyforma érték közti választás kiüresíti az értéket magát, azaz morálisan nem lehet elítélhető döntést hozni vele kapcsolatban. E gondolattal az *erkölcs* képviselői gyakorlatilag elégánsan „visszapasszolják” a kérdéskört a *jog* területére, amelynek azonban mégis mindenféleképpen határoznia kell. A példánkban szereplő állam tehát a deontikus érvelés melletti elköteleződés során morális alapokon belátja, hogy az egyetlen ellentét, amelyre érdemes figyelni, az az erkölcsös (bármely etika alapján a legjobbra törekvő) és az erkölcstelen (az eleve rosszra törekvő) közötti ellentét; jogi alapokon pedig arra jut, hogy következetesen „erkölcsös” álláspontra helyezkedni a jogrend létezése alapján kötelessége, annak fenntartása szempontjából pedig létszükséglete is. Ennek következetes gyakorlati érvényesítése láthatóan a jövőben is folyamatos feladat elé állítja majd a szuverenitás forrását, az állampolgárokat.

⁴⁴ Habermas i. m. 35.

© Demjén Anna

MTA Law Working Papers

**Kiadó: Társadalomtudományi Kutatóközpont (MTA Kiválósági
Kutatóhely**

Székhely: 1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.

Felelős kiadó: Boda Zsolt főigazgató

Felelős szerkesztő: Kecskés Gábor

Szerkesztőség: Hoffmann Tamás, Mezei Kitti, Szilágyi Emese

Honlap: <http://jog.tk.mta.hu/mtalwp>

E-mail: mta.law-wp@tk.mta.hu

ISSN 2064-4515